

Dr hab. Małgorzata Rosalska, prof. UAM
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Poznań 05.11.2022

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Klimkiewicz na temat
„Podejmowanie decyzji edukacyjnych i zawodowych w społeczeństwie ryzyka”
napisanej pod kierunkiem dr hab. Piotra Mikiewicza, prof. DSW.

Temat recenzowanej pracy integruje dwa zagadnienia, które są nie tylko aktualne i mocno dyskutowane w teorii i praktykach edukacyjnych, ale także mają istotny walor aplikacyjny. Pierwszym jest podejmowanie decyzji edukacyjnych i zawodowych. Ten wątek Autorka pracy odnosi do konkretnej grupy rozwojowej – adolescentów. Grupa ta jest szczególna z dwóch powodów. Pierwszym jest jej miejsce w strukturze systemu edukacji i konieczność podejmowania decyzji dotyczących nie tylko wyboru kolejnej szkoły, ale często także zawodu, który będzie kształtował zarówno ich życie zawodowe, jak i społeczne oraz rodzinne. Drugim powodem jest dynamika rozwojowa w okresie adolescencji w obszarze rozwoju emocjonalnego i społecznego. Podejmowanie tak istotnych decyzji w tej fazie życia jest nie tylko wyzwaniem, ale także wymaga specjalistycznego wsparcia doradczego.

Drugie zagadnienie wskazane w temacie pracy to społeczeństwo ryzyka jako kontekst podejmowania decyzji. Jest to ujęcie nie tylko inspirujące poznawczo, ale także uzasadnione w odniesieniu do cech współczesnego rynku pracy oraz dyferencjacji możliwości realizowania aspiracji edukacyjnych i zawodowych. Takie usytuowanie tematu czyni zaproponowane analizy inspirującymi w kontekście projektowania ofert edukacyjnych dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych.

Przedłożoną do recenzji pracę oceniam pozytywnie. Zarówno w warstwie koncepcyjnej, jak i w analizie pozyskanych danych Autorka wykazała się znajomością nie tylko specyfiki procesu podejmowania decyzji edukacyjno-zawodowych i jego

uwarunkowań, ale także zaproponowała wnioski mające charakter aplikacyjny i inspirujący w kontekście projektowania wsparcia edukacyjnego i doradczego dla uczniów szkół podstawowych.

Praca składa się z wstępu, trzech rozdziałów o charakterze teoretycznym, rozdziału zawierającego metodologiczne założenia projektu badawczego oraz dwóch rozdziałów prezentujących analizę i interpretację wyników badań. Autorka rzetelnie opracowała bibliografię, spis wykresów, rysunków i tabel. Łącznie, wraz z aneksem, praca liczy 279 stron. Jej struktura jest typowa dla prac o charakterze badawczym.

We wstępie Autorka rysuje tło projektu badawczego, uzasadnia jego znaczenie odwołując się do szerokiego spektrum zjawisk o charakterze edukacyjnym i społecznym. Odwołuje się także do osobistych doświadczeń i motywacji. We wstępie ujawnia także cel badań. Ma on charakter poznawczy i ukierunkowany jest na poznanie procesu podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych w społeczeństwie ryzyka.

Część teoretyczna składająca się z trzech rozdziałów. Jej struktura ilustruje sposób myślenia Autorki o usytuowaniu zagadnienia podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych w szerszym tle uwarunkowań edukacyjnych, psychologicznych i społeczno-kulturowych. Pierwszy rozdział opisuje perspektywę rozwojową. Zaprezentowane zostały wybrane wątki dotyczące dynamiki rozwojowej, ze szczególnym zaakcentowaniem okresu dojrzewania. Autorka wskazuje na biologiczne, psychologiczne i społeczne czynniki dynamizujące i ukierunkowujące rozwój w tym okresie. W rozdziale 1.3 zatytułowanym „Cykl życia a fazy rozwoju wyborów zawodowych” Autorka zaprezentowała perspektywę rozwojową analizy procesu podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych. Do tej części pracy mam dwa zastrzeżenia. Pierwsze dotyczy osadzenia analizy tylko w jednej teorii (D. Supera), której przydatność w kontekście mozaikowego, nielinearnego przebiegu współczesnych karier wydaje się dyskusyjna. Brakuje tu – moim zdaniem – odniesień nie tylko do współczesnych koncepcji projektowania karier edukacyjno-zawodowych, ale nawet do tych postrzeganych jako tradycyjne, przyjmujących perspektywę psychodynamiczną lub poznawczo-społeczną. Poszerzenie tła teoretycznego, szczególnie w zakresie teorii nawiązujących do planowania karier w środowisku niepewnym i zmiennym wzmocniłoby tę część pracy. Druga uwaga dotyczy nomenklatury. Autorka wykorzystuje badania kwestionariuszowe z roku 2011 oraz prezentuje dane pozyskane w latach 2016/2017 - stąd w pracy pojawiają się odniesienia do gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych. Sytuacja ta została

wyjaśniona w przypisie nr 5. Zwracam jednak uwagę, iż problemem nie jest zmiana nazwy szkół, ale zmiana systemu. Sytuacja ta powinna być moim zdaniem wyraźniej omówiona w pracy, tym bardziej, że w nowym systemie pojawił się czynnik, który mógłby istotnie modelować wyniki badań dotyczących procesu podejmowania decyzji edukacyjno-zawodowych przez adolescentów. Czynnikiem tym jest wprowadzenie zgodnie z Rozporządzeniem MEN z dnia 12 lutego 2019 zajęć z doradztwa zawodowego w wymiarze 20h w szkole podstawowej i 10h w cyklu kształcenia w liceach, technikach i szkołach branżowych I stopnia.

Rozdział drugi ukazuje proces podejmowania decyzji w perspektywie interdyscyplinarnej. Autorka odwoje się do teorii biologicznych, psychologicznych, socjologicznych. Najwięcej uwagi poświęca koncepcjom psychologicznym. W odniesieniu do tej części pracy, chcę zwrócić uwagę na styl budowania struktury tekstu. Mam wrażenie, że Autorka niektóre wątki tylko sygnalizuje, nie pogłębiając tematu (np. role rodziców w modelowaniu decyzji edukacyjno-zawodowych, s. 75), inne natomiast traktuje zbyt szczegółowo (np. opis drzewa decyzyjnego, s. 62).

Rozdział trzeci dotyczy kategorii ryzyka. W tym rozdziale dominuje perspektywa socjologiczna. Autorka rozpoczyna od analizy pojęcia ryzyka i robi to głównie w odniesieniu do koncepcji U. Becka i A. Giddensa. W dalszej części omówione są zagadnienia dotyczące traumy społecznej, znaczenia strachu i niepewności w kontekście podejmowania decyzji, klasowych uwarunkowań ryzyka. Doktorantka analizuje wskazane zagadnienia w odniesieniu do dobrze dobranej i uzasadnionej merytorycznie literatury. Ostatni podrozdział tej część pracy budzi jednak moje zastrzeżenia. Jego styl jest dla mnie zbyt publicystyczny i mam wrażenie, że Autorka prezentuje tu w większym stopniu swoje przekonania niż fakty. Publikacji omawiających funkcjonowanie młodzieży w czasie pandemii lub sytuacji współczesnej młodzieży jest już wiele i szkoda, że Autorka się do nich nie odnosi. W tej części pracy brakuje mi także odniesienia do cech współczesnego rynku pracy. Są to cechy, które wprowadzają do procesu decyzyjnego elementy niepewności i ryzyka. Nawet tak proste modele wykorzystywane do opisu współczesnego rynku pracy jak VUCA (*volatility, uncertainty, complexity, ambiguity*) czy BANI (*brittle, anxious, non-linear, incomprehensible*) mogą być przydatne do uzasadnienia, jakim wyzwaniem jest podejmowanie decyzji w tym decyzji edukacyjno-zawodowych, w tak złożonych warunkach.

Rozdział czwarty to prezentacja metodologicznych założeń badań własnych. Autorka już na początku deklaruje, iż projekt swoich badań oparła na założeniach społecznego konstruktywizmu. Uzasadnia wybór podejścia jakościowego oraz wybór krytycznej analizy dyskursu jako podstawowej metody analizy pozyskanych danych. Uzasadnienie to jest w pełni przekonujące, w kontekście celu badań. Cel ten został jednak zmodyfikowany w stosunku do celu wskazanego we wstępie pracy. W części metodologicznej Autorka deklaruje, że głównym celem badań jest *poznanie narracji osób urodzonych w 1995 roku na temat decyzji edukacyjnych, jakie podjęli i podejmują nadal i jaką rolę w podejmowaniu tych decyzji odgrywało poczucie strachu i ryzyka*. Zastrzeżenia budzi styl sformułowania celu. Ta uwaga odnosi się także do stylu sformułowania głównego problemu badawczego. Są to właściwie dwa oddzielne problemy badawcze. Problemy szczegółowe dotyczą narracji respondentów i korespondują z poznawczym celem pracy. Problem 6 jest pytaniem o to, jak status społeczny warunkuje proces podejmowania decyzji i odczuwanie ryzyka. Z analizy dalszej części pracy można wywnioskować, iż problem ten powinien być doprecyzowany.

Badania mają charakter podłużny. Autorka precyzyjnie wyjaśniła przebieg ich poszczególnych etapów. Ten opis umożliwia zrozumienie doboru i liczebności grupy. Omówiona została także procedura badań i zasady transkrypcji nagrań wywiadów. W pierwszym etapie (2016/2017) w badaniach uczestniczyło 50 respondentów, w drugim (2019/2020) 12 osób. Autorka wykorzystuje także dane pochodzące z I etapu badań podłużnych z roku 2011 (262 respondentów).

Sposób prowadzenia analizy uzyskanych danych jest ciekawy poznawczo. Niepotrzebnie jednak. – moim zdaniem – Autorka rozpoczyna tę część pracy od charakterystyki pokolenia Z. Analiza ta jest bardzo pobieżna, a właściwie publicystyczna. Jeśli cechy pokolenia Z mają stanowić tło analizy to warto tę charakterystykę pogłębić i uzasadnić danymi oraz umiejscowić w odpowiednim miejscu części teoretycznej.

Układ tej części pracy wynika z logi badań podłużnych. Autorka rozpoczyna od przywołania danych pochodzących z badań w roku 2011. Prezentuje obraz społeczno-edukacyjny badanej grupy. Omawianymi kategoriami są: charakterystyka rodziny, zaplecze materialne, doświadczenia edukacyjne, aktywność pozaszkolna, sposób spędzania czasu, postrzeganie szkoły i siebie jako ucznia oraz dalsze plany edukacyjne. Zaprezentowane dane są interesującą ilustracją sytuacji gimnazjalistów sprzed ponad 10 lat. Mam jednak wrażenie, że w tej części pracy Autorka czasami dokonuje

nadinterpretacji danych (np. kompetencje edukacyjne określa na podstawie wyników sprawdzianu po klasie szóstej (s. 133). Także w podsumowaniu tego rozdziału pojawiają się takie określenia jak wpływ i korelacja. Autorka nie przedstawia zależności uzasadniających tę tezę.

Kolejny rozdział to opis 12 przypadków. Jest to ciekawy materiał badawczy. Na podstawie danych pochodzących z wywiadu Autorka dokonuje rekonstrukcji procesu podejmowania decyzji edukacyjnej i zawodowej. Nie skupia się wyłącznie na aktualnej sytuacji respondentów, ale także konfrontuje ich z danymi pochodzącymi z ankiety z roku 2011. Interesujące jest rozpoznawanie ewolucji myślenia respondentów o ich ścieżce karierowej i jej uwarunkowaniach.

Ostatni rozdział pracy ma charakter analityczny. Tu Autorka ujawnia swój warsztat w zakresie krytycznej analizy dyskursu. Ta część pracy jest nie tylko interesująca poznawczo, ale też inspirująca dla praktyki doradczej i edukacyjnej. Na podstawie analizy wywiadów Autorka zaproponowała 5 kategorii, które stały się podstawą kodowania. Są to: nowe perspektywy, prestiż, zarobki, rodzina i ryzyko. Kategorie te zostały uszczegółowione (s. 207), co umożliwiło Autorce nie tylko odkodowanie znaczeń pojęć pojawiających się w narracjach respondentów, ale także zaproponowanie generalizacji i wniosków. Struktura tej pracy jest bardzo spójna. Autorka proponuje przykłady narracji badanych i interpretuje je w kontekście założeń teoretycznych omówionych w pierwszej części pracy. Te wnioski mogą być interesujące nie tylko dla badaczy zajmujących się poradnictwem zawodowym, ale także dla praktyków. Ich aplikacyjna wartość polega na wskazaniu znaczenia pytań w procesie rozmowy doradczej i odpowiedzi jak budować kategorie umożliwiające pogłębioną analizę danych pozyskanych z wywiadów.

Uważam, że Autorka zrealizowała cel pracy. Rozpoznała i opisała procesy podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych w społeczeństwie ryzyka. Mogę także uznać, iż analiza uzyskanych danych umożliwiła Pani magister Karolinie Klimkiewicz sformułowanie odpowiedzi na główny problem badawczy dotyczący znaczenia ryzyka i niepewności w procesie podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych. Przyjęta procedura badawcza i osadzenie badań w społecznym konstruktywizmie umożliwiły odkrycie indywidualnych narracji i uzasadnień podejmowanych decyzji w kontekście ryzyka i zagrożeń wynikających z kontekstu, w jakim były podejmowane. Jest to w mojej opinii istotny walor pracy.

Pracę w warstwie merytorycznej oceniam pozytywnie. Jest ona ciekawa poznawczo i inspirująca do dalszych badań i poszukiwań. Jak już wspomniałam ma także duży walor aplikacyjny i może być ciekawą lekturą dla doradców zawodowych i pedagogów. Nowatorskim ujęciem jest usytuowanie rozważań w perspektywie cech społeczeństwa ryzyka. W literaturze poradoznawczej najczęściej decyzje edukacyjno-zawodowe adolescentów analizuje się w kontekście możliwości tkwiących w systemie edukacyjnym, indywidualnych aspiracji, uzdolnień, predyspozycji lub oczekiwań pracodawców. Zaproponowanie analizy w kontekście procesu podejmowania decyzji i szacowania ryzyka czyni ją oryginalną. Jednocześnie mam zastrzeżenia do redakcji tekstu. Autorka fragmentami pisze dość publicystycznym stylem i właściwie w całej pracy bardzo swobodnie podchodzi do zasad interpunkcji.

Podsumowując mogę stwierdzić, iż Pani magister Karolina Klimkiewicz wykazała się nie tylko znajomością zagadnień związanych z procesem podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych, ale także odpowiednimi kompetencjami badawczymi.

Konkluzja

Uwzględniając walory poznawcze pracy, ważność omawianych treści, sposób analizy wskazanego w temacie zagadnienia, a jednocześnie mankamenty pracy, stwierdzam, iż recenzowana praca spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim określone w art. 187 ust. 1 i 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (DZ. U. 2021.478 t.j. ze zm.) i wnioskuję o dopuszczenie Pani magister Karoliny Klimkiewicz do dalszych etapów postępowania w procedurze o nadanie stopnia doktora.

Małgorzata Rosalska